

Rättvis omställning

Individuella konsumtionsval, Naturens rättigheter & Ecocid, Nerväxt och Ekologiska maskuliniteter i slutet av Antropocene

Martin Hultman

Martin Hultman, Senior forskare vid Chalmers research, Science, Technology and Society.

E-post: Martin.Hultman@chalmers.se

Trots att kunskapen om det planetära nödläget erkänts och manifesterats i länder med över en miljard människor sedan några år tillbaka – så har samtalet om vilken samhällstransformation som verkligen krävs i detta tillstånd knappt startat. Istället för diskussioner om förändrad lagstiftning, skiftad ekonomisk logik och ny sorts maktfördelning så domineras samtalet i Sverige av ekomoderna lösningar för att fortsätta grönmåla industrisamhället. I denna artikel skisserar jag konturerna till tre lösningar (Naturens rättigheter, Nerväxt och Ekologiska maskuliniteter) på allvar skulle transformera vårt industrimoderna samhälle för att kunna hantera det planetära nödläget.

Despite knowledge of the planetary emergency being recognized and manifested in countries with over a billion people for a few years now, the intentional social transformation required has barely started. Instead of much needed discussions about changed legislation, shifted economic logic and a new kind of distribution of power, these issues are in Sweden dominated by ecomodern solutions (nuclear power, electric cars and CCS) to continue greenwashing the industrial modern society. In this article, I outline three solutions (Rights of Nature, Downgrowth, and Ecological Masculinities) that would seriously transform our industrial modern society, at least trying to, deal with the planetary emergency.

Inledning

Varningslamporna blinkar snabbare än någonsin, rödare än mogna chilifrukt och kraftfullare än Trinidad Scorpion. De naturvetenskapligt och tvärvetenskapligt skolade forskarna skriker sig hesa. Skogsbränderna och översvämningarna blir allt intensivare. Stränder äts upp av havet, vägar spolats bort av vattenmättade lermassor och skyfall spolar ut bajsatten i våra vattentäkter. Det har sagts av så många under så lång tid, men det behöver upprepas – vi befinner oss inte längre i en situation där prognoserna om ett dramatiskt förändrat jordsystem skakar om oss, vi befinner oss mitt i ett *nödläge för planeten*. I Sverige är det samerna som märker det allra tydligast med en skare som inte bär längre, isar som brister mitt i vintern och växtlighet som dramatiskt förändrar kulturlandskapet som konsekvens av att upphettning på deras breddgrader idag ligger på runt tre grader i genomsnitt sedan den fossildrivna industrimodernitetens början.¹ I södra Sverige har vi runt 2 grader högre medeltemperatur sedan industrialismens början – vi har normaliserat varmare somrar och snöfattigare vintrar till den grad att en genomsnittlig vår och sommar de senaste femtio åren idag 2024 upplevs som kall.² Frågan är inte längre utifall vi måste förbereda oss på att överleva tillsammans med våra medarter på denna planet, utan hur vi ska göra det.

Några veckor innan pandemin slog till år 2020 så släppte jag och mina medförfattare Daniel Lindvall och Kjell Vowles boken *Upphettning. Demokratin i klimatkrisens tid*. Boken recenserades i alla större svenska tidningar, sålde bra för att vara en populärvetenskaplig bok och rönt stor uppskattning från läsarna. Boken finns idag att låna på nästan alla svenska bibliotek och numera även att lyssna på som ljudbok. *Upphettning* gjorde en stor insats för att synliggöra och sammanfatta internationell samt svensk HumSam forskning inom det klimatvetenskapliga fältet.

Även om *Upphettning* skrevs i en tid när städer och länder utropat klimatnödläge mot bakgrund av klimatvetenskapliga forskningsresultat och *Fridays For Futures* opinionsmobilisering så fanns det fortfarande en underton mellan raderna att även om inflytande för fossilkapitalets desinformationskampanjer och högernationalisternas ideologiska klimatförnekelse var massivt (läs t.ex. Trumpadministrationen) så fanns fortfarande möjlighet att stabilisera demokratierna med hjälp av massiva satsningar på förnyelsebar el för att fasa ut olja, kol och gas. De ideologiska konflikterna liksom planeten var upphettad, men lösningarna som föreslogs av ledande forskare, IPCC och politiker låg fortfarande i tangentens riktningen.

Fem år senare är situationen en annan. Olika naturvetenskapliga discipliners resultat pekar på att upphettningen av planeten leder till att vi balanserar på en

1. <https://sverigesradio.se/artikel/experten-darfor-drabbas-norra-sverige-hardare-nar-vadret-blir-varmare>

2. <https://www.smhi.se/bloggar/vaderleken-2-3336/rekordvarm-var-pa-sina-hall-i-vastsverige-1.208405>

knivsegg med Hothouse Earth som potentiellt självförstärkande spiral å ena sidan och hundra år av en snabb upphettning till 2 grader genomsnittlig höjning sedan starten av fossilkapitalismen för att sedan stabiliseras där i en form vi inte vet hur den kommer se ut. Detta skifte innebär att ekomoderna tekniska lösningar på utsläppen av växthusgaser (som t.ex. CCS, vätgas eller kärnkraft) måste överges. Överlevnadsfasen kräver nämligen att livsmiljöernas egna lösningar (våtmarker, skogar, haven) kan fortsätta att lagra koldioxid såsom de gjort hittills samt att dessa återskapas där de har förstörts. När energin från solen i form av vindar, vågor eller värme pressas åt ett håll i jordsystemet så kommer de sedan tillbaka som en bumerang i form av orkaner, skyfall eller torka. Det är då begreppet *Upphettning* inte längre är relevant för att förstå planetens delikata problematik. Det är nu som mänskligheten, våra medarter och livsmiljöerna på planeten jorden befinner sig i en process av *Överlevnad*.

Analysen av klimatnödläget och fossilkapitalismen bygger främst på det omfattande forskningsprogrammet jag ombesörjt sedan 2018 institutionaliserat i *Centre for Studies of Climate Change Denial* gällande varför vi inte agerar på klimatvetenskaplig kunskap samt ett större femårigt forskningsprojekt om svensk energihistoria.³

Det var på en liten intim konferens i Vadstena några år innan pandemin som jag för första gången på djupet lärde känna fossilmonstret. Visst hade jag haft mina aningar tidigare, det hade ju dykt upp tydliga spår av det i mina massmediaanalyser av den svenska klimatdebatten och i arkivstudier av energisystemet historiskt i Sverige. Dom där kladdiga oljefläckarna som satte sig fast i värme pannorna vilka bara gick att få väck med hjälp av kraftfulla statliga subventioner. Dom där bensinanpassade motorerna som utgjorde en så central ryggrad av den svenska så kallade basindustrin. Den där petrokulturen som formade hela Sverige (och resten av världen) under några dramatiska decennier efter andra världskriget, är något vi fortfarande lever med.⁴

Om en tillägnar sig bred och djup kunskap om energi så kommer insikten snart att uppenbara sig – vi lever i en global ekonomi som är helt beroende av fossila bränslen (eller i alla fall till 83%). Fossilmonstret finns i allt runtomkring oss och i de små mikroplastbitarna som lagras i våra kroppar, långt inne i våra fettvävnader. Att göra slut med fossilmonstret är att samtidigt göra slut med petrokulturen. Att separera oss från kol, olja och gas är att rena våra egna kroppar från ett beroende.

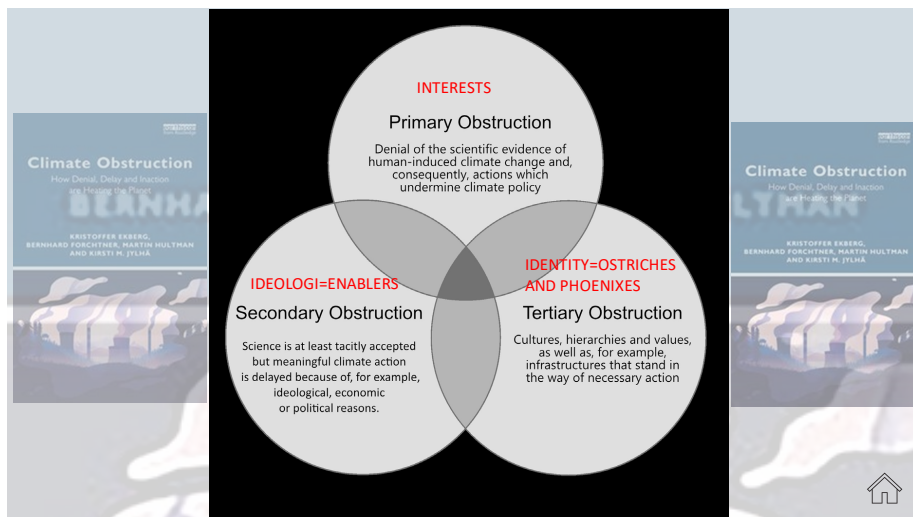
Mitt i Covid-19 pandemin vandrade jag i Delsjön tillsammans med min vän. Det tog oss fem kilometer att skala av varje lager av frustration, varje politiska

3. <https://www.chalmers.se/en/departments/tme/research/science-technology-and-society/centre-for-studies-of-climate-change-denialism/>

4. Millkrantz, J., Åberg, A., Ekberg, K., & Lidström, S. (2022). Scandia introducerar: Petrokultur och energihistoria. Scandia: Tidskrift för historisk forskning, 88(1).

beslut som gick i fel riktning. Sedan stod vi där, nakna ihop med vårt inre och yttre fossilmonstret. Då införde vi en ritual. Vi separerade oss från våra inre kläggiga oljefläckar, letade upp en stor bit kol och slängde iväg det så långt vi bara kunde ut i vattnet. Sen hoppade vi i vattnet ör att rena oss själva. Detta kapitel är en uppmaning till rening.

Om forskningen för fem år sedan kunde förutsäga en dramatisk upphettning så handlar kunskapsfronten idag om att hitta former för överlevnad. Om det för fem år sedan fortfarande kunde vara aktuellt att föreslå mindre justeringar som övergångslösningar för att konservera det samhälle som fanns, så behöver vi idag prata om löningar som katalysatorer för samhällstransformationer. I detta kapitel kommer jag beröra fyra sådana järnspekt som kan bända loss fossilkapitalismens intressen, ideologi och identitet från varandra och påbörja en rättvis omställning.

Bilden är en något modifierad variant av den som finns i boken Ekberg, K., Forchtner, B., Hultman, M., & Jylhä, K. M. (2022). *Climate obstruction: How denial, delay and inaction are heating the planet*. Routledge.

Individella konsumtionsval

Som enskild konsument i Sverige finns det ett val för en rättvis omställning att göra som ger mest effekt – stanna på marken.⁵ Det är när människor i Sverige förstår vårt planetära nödläge på djupet som de inser att det mest effektiva är

5. Ullström, Sara, Johannes Stripple, and Kimberly A. Nicholas. "From aspirational luxury to hypermobility to staying on the ground: changing discourses of holiday air travel in Sweden." *Journal of Sustainable Tourism* 31.3 (2023): 688-705.

att bli flygfri.⁶ Sedan 10 år tillbaka är jag jordad. Det är mitt tydligaste försök att separera mig från fossilmonstret, mitt allra mest ovedersägliga men samtidigt provocerande agerande för att synliggöra fossilmonstret och samtidigt mitt allra mest självklara val jag kan göra utifrån den kunskap jag tillägnat mig i mitt liv i den process för att kompostera fossilmonstret vi alla sakta men säkert måste ta oss igenom. Att flyga i en tid av klimatnödläge är för mig liktydigt med att använda sig av mobilappar för att optimera intaget av skadlig UV-strålning. I det ena fallet maximeras solbrännan kortsiktigt på bekostnad av dödlig hudcancer efter några år. I det andra fallet minimeras restiden och maximeras reslängden på bekostnad av mänsklighetens och våra medarters överlevnad. Kunskapen om konsekvenserna av både flyg och hög UV-strålning är solklara – det leder till döden för mängder av människor.⁷

Under mina första år som flygfri så ursäktade jag de som fortfarande flög med att det tog ju lång tid för mig själv att komma till insikt, det tog många år innan insikterna omvandlades till handlande.⁸ Nu är det en icke-fråga för mig – jag stannar helt enkelt på marken. Även om jag helt och fullt inser att det är viktigare och mer kraftfullt att agera i grupp vilken använder sig av hävstänger för att bända loss fossilmonstret från våra samhällen – så är just att stanna på marken något som identifierats av mängder av forskningsstudier som det allra mest tydliga valet en enskild rik människa i det globala nord kan göra för att separera sig från fossilmonstret.⁹

Naturens rättigheter & Ecocid

Enligt de två rapporterna från IPCC (2022) och IPBES (2019), vilka sammanfattar forskningen som bedrivs inom klimat och biodiversitet, är det nödvändigt med systeminnovationer på kulturell- och lagstiftningsnivå för att skydda och restaurera livsuppehållande ekosystem kopplat till cirkulation av vatten. Våra samhällen är planerade med en världsbild där vi människor har ansett oss stå över naturen med en gränslös rätt att dominera, kontrollera och exploatera den. Vad händer om vi istället erkänner att människans överlevnad är intimt förknippad med naturens rätt till överlevnad - vilken utveckling för omställning kan då frigöras? Det kitt av lagar, praktiker, regelverk, teknologier, styrning och moral som håller samman den fossilkapitalism vilken bränner sönder livet på jorden

6. Wormbs, N., & Söderberg, M. W. (2021). Knowledge, fear, and conscience: Reasons to stop flying because of climate change. *Urban Planning*, 6(2), 314-324.

7. Att vara glädjedödare är en socialt jobbig roll att ta. Inte minst är den dränerande på energi i relation till sin familj och vänner som några år efter mobiliseringarna från Fridays For Futures och Extinction Rebellions inte längre har samhällets sociala tryck att ta hänsyn till i sin vardag.

8. Hopkins, D., Gössling, S., Cohen, S., Hanna, P., & Higham, J. E. (2023). Aeromasculinities and the fallacy of sustainable aviation. *Energy Research & Social Science*, 106, 103319.

9. Guillen-Royo, M., Nicholas, K. A., Ellingsen, T., Koch, M., & Julsrud, T. E. (2024). Flight-intensive practices and wellbeing: current evidence and future research. *Consumption and Society*, 1-21.

som vi känner det – utgörs inte bara av sociala och samhälleliga maktrelationer utan också av kopplingar till det mer-än-mänskliga. Det går inte att förstå, kritisera och omskapa fossilkapitalismen utan att samtidigt på djupet veta dess materiella karaktär. Utan kunskap om oljans egenskaper, nyliberala tankesmedjors påverkanskampanjer eller gasledningars politiska karaktär går det inte heller att rikta in nödvändiga hävstänger i dess mitt för att omskapa den. Att arbeta med naturens rättigheter som ett samhällsplanerande redskap, kulturellt skifte och konkret lagstiftning är en systeminnovation som prövats runt om i världen med oväntat bra resultat för att hantera komplexa miljöproblem.

Det finns tre olika former för hur naturens rättigheter redan har erkänts det senaste decenniet; i grundlagar, som del i nationers förvaltning av naturområden samt i lokal lagstiftning. Ecuador blev 2008 först i världen och Bolivia följde några år efter genom att urfolksledare röstades fram med mål att förändra förhållandet mellan människor och natur. I praktiken har införandet av grundlagarna startat en lärprocess där utgången inte alltid är given – men värdefull att studera. I lärandet synliggörs spänningsfält mellan visionerna och verkligheten, där till exempel naturens rättigheter behöver samspela med annan lagstiftning.

Vidare har rättigheter lagfästs som en accepterad kompromiss i infekterade konflikter över förvaltning av naturområden bland annat i Nya Zeeland. Ett tredje sätt att erkänna naturens rättigheter är genom lokal lagstiftning. Medborgarna Tamaqua Borough i delstaten Pennsylvania, USA, hade tröttnat på att statens miljölagstiftning tillät dumpning av giftigt slam och mineraler. 2006 blev den lilla orten först i världen med att erkänna naturens rättigheter. Ett aktuellt amerikanskt fall är Lake Erie, en av världen största vattentäkter, där invånarna 2019 röstade ja till Lake Eries rätt att existera, blomstra och utvecklas.¹⁰

I mars 2020, precis innan coronapandemin tog Sverige i sitt grepp, lyfte LO bladet från munnen i klimatfrågan och uttalade att de ville kriminalisera storskalig miljöförstöring. Ett sådant skifte i lagstiftning skulle göra Jair Bolsonaros målinriktade avverkning av Amazonas regnskog olaglig. Kravet på internationell ekocidlagstiftning som skyddar våra livsgivande transnationella ekosystem, så kallade sovande jättemonster, skulle kunna skifta logiken från klimatdestruktiva till klimatpositiva investeringar. Ekocid är redan förbjudet i krig men fortfarande tillåtet i fredstid (!). Hur är det möjligt?

Att LO och Palmecentret driver på för att Sverige ska ställa sig bakom ekocid som internationellt brott har en historik från slutet av 1960-talet då de globala miljökriserna började avslöjas av forskare. Ett antal biologer noterade då att kemiska stridsmedel användes av USA mot Vietnam. Vid FN:s första miljökonferens i Stockholm 1972 fick de kontakt med olika regeringar varav den svenska

10. <https://vemsvattenkropp.se/>

var en. Denna historik är skildrad i boken *The invention of Ecocide*. Konferensen, som snart firar 50-årsjubileum, samlade alla världens ledare i bakvattnet av Earth Day 1970 vilket hade samlat miljontals människor i parker, på gator och torg. Konferensens initiativtagare Olof Palme tog upp begreppet ekocid i sitt tal till konferensdeltagarna. Palme, liksom stora delar av världen, var vid denna tidpunkt omskakad av och upprörd över USA:s krig mot Vietnam och deras användning av giftet Agent Orange för att avlöva hela skogar i jakten på fienden. Biologisk krigsföring av denna art var en strategi som fick förödande konsekvenser för både människor och natur. I talet till de samlade världsledarna sa han att: "Den enorma förstörelsen som orsakats av urskillningslös bombning, storskalig användning av bulldozrar och bekämpningsmedel är en skandal som ibland beskrivs som ekocid, vilket kräver brådskande internationell uppmärksamhet". Sveriges statsminister påpekade att livsmiljöförstörelsen inte känner några gränser och i linje med en sådan förståelse beskrev han en vision för det internationella miljöarbetet: "Luften vi andas är inte någon enda nations egendom – vi delar den. De stora oceanerna är inte uppdelade av nationella gränser – de är våra gemensamma angelägenheter. [...] Vår framtid är gemensam. Vi måste dela den tillsammans. Vi måste forma den tillsammans." Framtiden skapas alltid i nuet, men insikten om de långsiktiga konsekvenserna av vårt handlande ger också att ekocid är inte bara ett brott mot mänskligheten här och nu – utan vi skapar också kommande generationers gemensamma livsrum.

Lagstiftning har den fördelen att individer kan hållas ansvariga, ställas inför rätta och frihetsberövas. Oavsett om en är företagsledare eller myndighetschef. Det skulle inte gå att köpa sig fri från ansvar genom att enbart betala böter eller bekosta sanering, som dagens regelverk tillåter. En ekocidlagstiftning skulle skifta spelplanen och samtidigt stödja alla de verksamheter som arbetar med hållbarhet som ledord – samhället skulle omprövas i linje med vad som efterfrågas även av finansiella jättar och multinationella bolag. Brott mot miljön ses fortfarande i nationell lagstiftning som mindre allvarliga än brott mot människor, kanske för att ekosystem och livsmiljöer inte är egna rättssubjekt med rättigheter som kan kränkas. Erfarenheter från slaveriets avskaffande visar att just kriminaliseringen blev viktig för att skapa ny medvetenhet om det förkastliga i att förvägra människor sina rättigheter.

Väldigt konkret skulle ekocidlagstiftning införas som en del i brotten mot mänskligheten. Här finns Romstadgan, vilken är en förlängning av Nürnberggrättegångarna, och vilka omfattar de mest allvarliga brotten i det mänskliga samfundet för vilka det utkrävs rättvisa för i Haag hos Internationella brottmålsdomstolen. I Romstadgan ingår folkmord, brott mot mänskligheten, krigsförbrytelser som ingår i en avsiktlig plan eller politik, inklusive uppsåtligt destruktiva handlingar såsom dödande, tortyr eller förstörelse av egendom och aggressionsbrott.

Förstörelse av livsmiljöer, ekocid, är i dag brottsligt i krig. Det räknas idag in som en av flera möjliga krigsförbrytelser, men skulle förslagsvis utgöra ett eget femte brott och därmed kriminaliseras även under fredstid illustrerat i advokat Polly Higgins *Eradicating Ecocide*. När Romstadgan skulle fastställas i början av 1990-talet fanns ekocid med – som brott även i fredstid. Det ströks dock under oklara omständigheter, där fyra länder som alla står under inflytande av sina oljebolag pekades ut som de största motståndarna: USA, Kanada, England och Frankrike. Miljöhistorisk forskning har startat frilägga hur början av 1990-talet var en tid av mycket aktiv lobbying från energi- och transportföretag samt länder beroende av dessa industrier. Dessa aktörer ville, trots den succé miljölagstiftning varit de föregående decennierna, omyndigförklara alla former av bindande nationell och internationell lagstiftning som skulle innebära stora förändringar för dessa aktörer; skildrat bland annat i boken *Merchants of Doubt: How a Handful of Scientists Obscured the Truth on Issues from Tobacco Smoke to Global Warming*. Trettio år senare, fortfarande med en tandlös klimatpolitik, börjar Frankrike och Macron tillsammans med bland andra påven, Paul McCartney, Vanuatu, inse att något större, något kraftfullare behövs.

Med lagstiftning finns kanske också vår bästa chans att överbrygga den generations- och ideologiklyfta som skapats i klimatfrågan. Brott och hårdare straff är ju en logik som går hem på högerkanten och flera miljölagar har genom historien drivits fram av konservativa politiker. Den tidigare guvernören och republikanske politikern Arnold Schwarzenegger ser stämningar mot fossilindustrin som den viktigaste strategin för att skifta maktförhållanden inom energiområdet. På andra sidan den politiska skalan har ekocidlagstiftning länge föreslagits som en rödgrön lösning – inte minst i de 12 motioner som lagts av riksdagsledamöter från S, V och MP (i flera fall partiövergripande sådana) sedan 1971.

Även den globala rättviserörelsen har identifierat lagstiftning som nödvändig hävstång för att hantera klimatkrisen. Som ett svar på passiviteten och senfärdigheten hos världens globala ledare inför klimatkrisens konvulsioner lanserade den globala rättviserörelsen, med Greta Thunberg som en av ledarna, en namninsamling i somras för att kriminalisera storskaliga miljöbrott. Till dags dato har över 150 000 människor varav 320 forskare samt flera kändisar som Margaret Atwood, Annie Lennox och Brian Eno skrivit under kravet på att företagsledare, politiker, organisationsförträdare med flera potentiellt skulle kunna ställas till svars för sina brott mot vår gemensamma planet. Trots att vi i Sverige faktiskt har en stolt tradition att arbeta för global miljölagstiftning har det hittills varit märkligt tyst om lagförslaget.

Med tanke på den existentiella utmaning mänskligheten befinner sig i kanske frågan även bör lyftas på nytt i Sverige? Ett sådant steg har redan tagits då Sverige skrivit under Leader's Pledge For Nature vilket har som ett centralt krav

att verkar för att kriminalisera storskalig miljöförstörelse. Politiska ledare från världens alla hörn, som deltog vid FN's toppmöte om biologisk mångfald, har lovat att göra allt i deras makt för att vända förlusten av biologisk mångfald till 2030. Det är ett viktigt steg för inte ska väl urfolk i Amazonas behöva starta krig mot sin egen regering för att kunna ha chans att skydda de ekosystem vi alla globalt är beroende av för vår överlevnad?

Men riskerar inte ett utökat mandat för Internationella domstolen i Haag bli ett slag i luften då sådana som Trump explicit motarbetar den och länder som Kina, Ryssland, Indien, Qatar samt Israel inte är medlemmar? Eller räcker det inte, vilket är på gång, att under nuvarande Romstadga utöka mandatet för ICC att även ta sig an storskaliga miljöbrott? Svaret handlar om att lagstiftning inte bara skapas för att utdöma straff utan är också en praktik vari moral omvandlas till konkreta påföljder. Dessutom pågår idag ett tusental domstolsmål runt om på planeten där stater, företag och organisationer står anklagade för storskalig miljöförstöring. Störst konsekvens har ett utslag i en holländsk domstol fått, det så kallade Urgendafallet, vilket tvingat regeringen att förändra hela sin klimatpolitik.

Låt mig använda en idrottsmetafor. Armand Duplantis har tränat och tränat hela sitt liv för att slå världsrekord. Hur stark och snabb han än blir så måste han till slut byta till en längre stav för att få bättre hävstångseffekt för att ta sig över ribban. Duplantis skulle aldrig nöja sig med staven som han misslyckats med tidigare. Inom företagsvärlden kallas det för disruptiv innovation – nya idéer som i sin praktik gör snabb förändring möjlig. Sedan 1990, då kunskapen om klimatkrisen har varit brett accepterad, har mänskligheten globalt fördubblat den ackumulerade totala mängden utsläpp av växthusgaser. Ett bevis på att de lagar och regler som hittills använts för att sänka utsläppen inte fungerat, vi har haft för kort stav och för liten hävstång. Svenska politiker, näringslivsledare och civilsamhälle har nu en chans att återigen visa framfötterna såsom skett tidigare i historien – tajmingen är kanske den bästa någonsin idag när vi genom våra beslut definierar framtiden för flera generationer.

Redan 2007 skrev humanekologen Andreas Malm att vår industrimoderna fossildrivna civilisation borde liknas vid en buss på väg utför ett stup. 2019 ser det ännu värre ut. Vi är ett framrusande, rykande, fossildrivet tåg. Några äldre män sitter i styrhytten, det finns klasser i fallande skala och människor sitter hoppackade som boskap längst bak i tåget.

Forskning om planetära gränser och sovande ekosystemjättar pekar idag på att det enda rimliga agerandet är att dra i nödbromsen. Den kanadensiske doktorn i miljö rätt David R. Boyd visar i boken *The Rights of Nature: A Legal Revolution that Could Save the World* att Naturens rättigheter borde vara självklara. Varför kan företag vara legala subjekt men inte sjöar eller klimatet: ingen av dem kan ju tala eller känna? Boyd beskriver hur erkännande av rättigheter är del i en ut-

vidgad subjektifiering som förändrat samhällen till det bättre. I Ecuadors och Bolivias konstitutioner finns idag skrivningar som erkänner ekosystemens del i allt liv, mänskligt inkluderat.

Utvecklingen i Nya Zeeland är extra spännande. Här har Naturens rättigheter byggts in som del i förvaltningen av ett flertal ekosystem efter krav från urfolken maorierna. Floden Whanganui överses numera görs utifrån områdets egna behov vilket uttolkas av två legala företrädare. Boken ger förståelse för specifika legala situationer, historiken som förklarar varför vi befinner oss där vi är i dag och konkreta förslag på hur Naturens rättigheter kan fungera som en nödbroms för det skenande tåget. Med kunskaperna från de olika tillämpningarna av Naturens rättigheter världen över menar jag att de steg som behöver tas i Sverige handlar om att sprida kunskap om kolonialstaten Sveriges övergrepp mot urfolket samerna: både kulturella (diskriminering, assimilering) och materiella (land, vatten). Ett helt annat förvaltningssystem för mark och vatten i norra Skandinavien skulle behöva tas fram om detta övergrepp erkändes – på liknande vis som gjorts i Nya Zeeland.

Att erkänna ekosystems rättigheter lokalt, nationellt eller internationellt avfärdas ibland som utopiskt och ogenomförbart. Men när Parisavtalet mer och mer blir en papperstiger och upphettningen samtidigt sätter planeten i brand har fler tagit till sig insikten att något större krävs. Det behövs en kraft vilken motsvarar utmaningen vi befinner oss i och vad vore mer självklart än att låta lagstiftningen byggas utifrån en omsorg för allt levande?

Nerväxt

Det går att påbörja argumentationen om varför nerväxt är både nödvändigt och möjligt från flera olika håll.¹¹ Några forskare startar historiskt och påpekar att den nuvarande fossildrivna globala ekonomin är en konsekvens av den koloniala expansionens upprättande av ojämnt utbyte. För att utjämna detta förhållande måste världshandeln stöpas om i sina grundvalar vilket onekligen betyder nerväxt för stora delar av världens människor – mer för de rika och knappt något för de fattiga.¹²

En annan tradition handlar om den dominerande fossildrivna ekonomis konsekvenser – fossilkapitalismens dödande av såväl människor som mer-än-människor. Det är helt enkelt inte möjligt att bygga om kapitalismens ånglok som rusar snabbare och snabbare längs rälsen mot undergången eftersom detta

11. Kaika, M., Varvarousis, A., Demaria, F., & March, H. (2023). Urbanizing degrowth: Five steps towards a Radical Spatial Degrowth Agenda for planning in the face of climate emergency. *Urban Studies*, 60(7), 1191-1211.

12. Hornborg et.al.

system har blivit självgenererande och fastlåst i en riktning.¹³ Det enda som gäller är att montera ner centrala delar i tåget (lossa skruvar på ångmaskinen så den slutar fungera, lägga ner arbetet med att skyffla in kol, olja och gas i motorn, rycka in nödbromsen eller se till att grupper som fortfarande lever längs rälsen orsakar en urspårning eller dramatisk inbromsning genom att blockera det framrusande tåget.¹⁴ Ett samhälle med nerväxt kommer därmed per automatik bli bättre än alternativet.

Slutligen påpekar andra forskare att om vi verkligen förstår klimatförändringarnas konsekvenser på bredden och djupet (att upphettningen omformar livets korridor inom vilken också fossilkapitalismen varit framgångsrik) så vet vi att de högre temperaturerna kommer att demolera infrastruktur i sådan hög grad (vägar, raffinaderier, flygplatser m.m.) att det tillslut bara är att vänta och se. Tåget kommer krascha när farten blir för hög att hantera för de material som det är byggt av.¹⁵ När världssystemets ekologiska tipping points kickar in med full kraft så handlar det om att underhålla livsnödvändig infrastruktur som samspelar med naturen – inte att bygga ny eller hålla fast vid den industrimoderna petrokulturen.¹⁶

Min utgångspunkt för att skriva om nerväxt är lite annorlunda än de tre ovan – men jag säger inte emot dem, utan koncentrerar mig på det som jag menar är viktigast att förstå för att landa i argumentet om att nerväxt av energi & material är nödvändigt för att överleva. Det handlar (1) om petrokulturens styrka i att fortsätta reproducera samhällets tillväxt trots att förnybar energi är både billigare och mer tillgänglig samt (2) förstörelsen av livsnödvändiga livsmiljöer (skogar, hav m.m.) som konsekvens av den ökande materialanvändningen. Vi sågar alltså av grenen vi sitter på från två håll. De ena är att makten hos fossilkapitalismen reproducerar sig själv. Det andra är att den ekonomiska tillväxten bygger på förstörelse av de ekosystem som fram tills nu fungerat såsom möjliggörare av den ökande hastigheten hos tåget.

En av de som skrivit bra om detta och är översatt till svenska är den tyske ekonomijournalisten Ulrike Herrmann. I boken *Kapitalismens slut. Myten om den gröna tillväxten* så gör hon upp med den falska förhoppningen om att den ekonomiska expansionen kan fortsätta i all evighet i en värld med ändlig användbar tillgång av förnyelsebar energi. Hon utkristalliserar fossilkapitalismens början

13. Kronenberg, J., Andersson, E., Elmqvist, T., Łazkiewicz, E., Xue, J., & Khmara, Y. (2024). Cities, planetary boundaries, and degrowth. *The Lancet Planetary Health*, 8(4), e234-e241.

14. Saito, K. (2023). *Marx in the Anthropocene: Towards the idea of degrowth communism*. Cambridge University Press.

15. Guerrero Lara, L., Van Oers, L., Smessaert, J., Spanier, J., Raj, G., & Feola, G. (2023). Degrowth and agri-food systems: a research agenda for the critical social sciences. *Sustainability Science*, 18(4), 1579-1594.

16. Millkrantz, J., Åberg, A., Ekberg, K., & Lidström, S. (2022). Scandia introducerar: Petrokultur och energihistoria. *Scandia: Tidskrift för historisk forskning*, 88(1).

till England och den specifika situationen som uppstod där i början av 1800-talet med höga löner för arbetarna och väldigt billigt kol.¹⁷ Det är samma kombination (skillnaden mellan billig energi och höga kostnader för arbetskraft) som drivit på ökad energianvändning sedan dess. Nu när konsekvenserna av utsläppen från den billiga fossila energin blir allt allvarligare finns bara en möjlig utväg – minska användningen dramatiskt. De materiella begränsningarna i potentialen att bygga solceller, vattenkraft och vindsnurror som nödvändigtvis innebär tillsyvende och sist att världen är mitt i ett skifte till nerväxt. Även om Herrmann tydligt pekar ut grön energi som den enda sektor som kan och bör växa så kommer den aldrig att kunna ersätta olja, gas och kol som idag utför 80% av den globala energianvändningen. Ett sådant skifte kan enligt Herrmann göras på två olika vis: planerat och rättvist där utsläppseliten går före (människor från t.ex. Sverige) eller brutalt och barbariskt. Eftersom den stora, stora majoriteten har allt att vinna på att göra denna omställning rättvist och planerat är valet självklart enligt Herrmann: ”Det enda skälet till att naturen ännu inte har kollapsat fullständigt är att fattiga (...) knappt släpper ut några växthusgaser (...) de rika (...) måste ändra sin livsstil”(s. 81). Vi står alltså inte inför ett val att fortsätta expandera eller inte. Det frågan måste vi nu lämna bakom oss. Utmaningen är att genomföra en planerad rättvis nerväxt – och det är möjligt eftersom konsumtionen och produktionen är oerhört ojämt fördelad - ta till exempel det faktum att ”Nästan 90 procent av världens befolkning flyger inte alls (...)”.¹⁸

Alla de exempel på rekyleffekter som Herrman skriver om där mänskligheten genom innovationer först har löst ett problem samt ibland till och med energi-effektiviserat har alltid haft sina baksidor. Om uppvärmning blir energieffektivare så blir boendet större. Om motorerna blir effektivare så kör vi längre. Om telefonerna blir mindre så använder vi dem mer till energikrävande aktiviteter. Samtidigt har ekonomier historiskt urartat till kaos när tillväxten avstannat. Det finns ingen enkel lösning som kommer ske av sig själv. Material och energieffektivisering måste ske på ett ordnat vis: ”(...) förebild: den brittiska krigsekonomin från och med 1939”.¹⁹

I tredje delen börjar därmed den verkligt viktiga diskussionen – hur ska egentligen en rättvis överlevnadsekonomi organiseras, vad kräver den, hur kan den se ut? Efter de två första delarnas genomgång av varför vi är så illa ute i fossilkapitalismens tid och ett avfärdande av de falska lösningarna koldioxid-avskiljning och kärnkraft för att upprätthålla tillväxten så ger Herrmann i den tredje avslutande delen ett förslag till lösning – den brittiska krigsekonomin under andra världskriget. Vad är det som gör denna period och samhälle så

17. Herrmann, Ulrike. Kapitalismens slut: myten om grön tillväxt. Fri Tanke förlag, 2023. s.40

18. Ibid.s.153.

19. Ibid.s.16

intressant för Herrmann?²⁰ För det första minskade konsumtionen med en tredjedel²⁰ vilket behövs för att få ner utsläppen. För det andra var krigsekonomin ovälkommen eftersom britererna var krigströtta och dessutom gjorde överklassen motstånd eftersom många av dem gillade vad de såg i Tyskland²¹ – något som liknar förnekelsen av klimatkrisen. För det tredje mådde de breda folklagren bättre under krigsåren än tidigare eftersom ransonerna täckte människors basbehov vilket också en klimatomställning måste sörja för. Den brittiska krigsekonomin var också genom sitt ransonerings- och standardiseringssystem ganska rättvis och rättvisa har visat sig vara den viktigaste komponenten för att legitimera transformativ klimatpolitik. Rättvisa samhällen gör dessutom människor lyckligare.²²

Arkitekten och chefen för den brittiska krigsekonomi var John Maynard Keynes, något som Herrmann inte skriver så mycket om. Det är synd. Keynes har blivit känd (eller missförstådd?) som den store arkitekten bakom socialdemokratisk stimulansekonomi – men i själva verket så var kanske åren 1939-1945 den största bedriften av honom. Det var då som den brittiska ekonomin styrdes av en stark planeringsstat genom knapphet av resurser, standardiseringar och enkelhet. Det var då som Keynes liberala socialism lyste som tydligast. Företagen förblev privatägda men underordnades staten och medborgarnas styrning. Det är så Herrmann menar att klimatkollapsen kan undvikas ”Regeringen styr, men företagen förblir privata” men målet att ekonomin ska krympa på ett planerat vis.²³

Diskussion om hur det går att organisera en överlevnadsekonomi är påbörjad. Ett av alla exempel är det pågående European Research Council (ERC) forskningsprojektet där över 100 miljoner kronor över fem år tilldelades Giorgos Kallis, Julia Steinberger and Jason Hickel 2022 för ett projekt om hur organisera samhällen efter tillväxt. Visserligen skedde detta efter bokens färdigskrivande, men tilldelningen är mödan för ett långt arbete med nerväxt som påbörjades för ett decennier sedan. Det finns många genomarbetade förslag därute och exempel på människor och rörelser som lever nerväxt.

Ekologiska maskuliniteter

Klimatkrisen är en realitet vi inte kan blunda för på liknande vis som vi inte kunde blunda för coronapandemin.²⁴ För att hantera situationen behöver vi ställa om våra samhällen, vårt sätt att leva och vilka värderingar som styr fossilkapitalismen. Ekofeminister har under flera decennier påpekat att patriarkala

20. Ibid.s.214

21. Ibid.s.208

22. Ibid.s.225

23. Ibid.s.229

24. <https://gjia.georgetown.edu/2020/04/20/politics-at-the-end-of-the-anthropocene/>

strukturer i form av destruktiva manlighetsnormer står i vägen för en sådan omställning. Carolyn Merchant, Seema Arora-Jonsson, Sherilyn MacGregor och Vandana Shiva med flera har i böcker efter böcker skildrat nödvändigheten att frigöra oss från en heteronorm som formas av värderingar och praktiker kopplade till industrimoderna maskuliniteter. Värderingarna inom den industrimoderna maskuliniteten handlar till exempel om 'the self-made man', ett ideal där man förväntas bygga sin identitet oberoende av andra samt ha svar på alla frågor, ett förhållningssätt som visat upp sin mest destruktiva sida i hanteringen av coronapandemin.²⁵ Det är en form av ideal som har vuxit fram med den industrimoderna kulturen vilket förnekar människans miljöpåverkan, ofta med argument som sprids och finansieras av fossilindustrin för att skapa osäkerhet kring klimatforskningen.²⁶ Hur kan en sådan "giftig" manlighet förändras till något positivt för män själva, deras mänskliga och mer än mänskliga partners och vårt hem jorden?

I Sverige pågår en världsunik forskningsprocess där lärandet om ekologiska maskuliniteter bygger vidare på erfarenheterna från ekofeminism. MÄN utvecklade 2017 ett samtalsmaterial, *#eftermetoo*, för att möta alla de män som sökte sig till organisationen. Grupper startades runtom i landet. MÄN och undertecknad har vidareutvecklat detta samtalsmaterial och inkluderat hur patriarkala mönster och normer om maskulinitet möjliggör övergrepp mot såväl kvinnor som mot naturen med syfte att skapa en forskningsbaserad utbildningsprocess som kan medverka till att skifta manliga normer.²⁷ I samtalsmaterialet utforskas hur vi kan välja ömsesidighet och omsorg för att utveckla en jämställd och hållbar värld fri från våld mot människor och natur. Hittills har det tagit sig uttryck i form av ett tiotal mansgrupper som setts åtta gånger per grupp, en fullsatt middag för män med 50 deltagare och ett 20-tal seminarier, workshops och utbildningar runt om i landet och internationellt om manlighet och klimatkrisen. I förfiningen av utbildningsmaterialet deltar numera följande: organisationen MÄN med 25-årig erfarenhet av att arbeta för jämställdhet och Chalmers där jag forskar om ekologiska maskuliniteter.

Ekologiska maskuliniteter – vad är det?

I boken *Ecological Masculinities* menar jag att behovet av en hållbar omställning kräver att människan förändrar den dominerande manligheten från industrimodern till ekologisk. En sådan process rör både omvärdering av identiteter

25. <https://theconversation.com/coronavirus-reveals-just-how-deep-macho-stereotypes-run-through-society-134968>

26. Hultman, M. (2017) "Exploring industrial, ecomodern, and ecological masculinities" i *Routledge Handbook of Gender and Environment* MacGregor, S. red. Routledge. London

27. <https://mfj.se/vad-du-kan-goera/samtalsgrupp/maen-i-klimatkrisen>

och reflektion över ens egna tillkortakommanden, men också erkännande av destruktiva egna beteenden. Ett intersektionellt förhållningssätt har blivit alltmer självklart i analysen vilket tar hänsyn till levda erfarenheter av att vara flerdimensionella människor.²⁸

Kroppar och identiteter hänger samman med större värderingssammanhang vilket kan beskrivas med begreppet maskuliniteter. Med den ekologiska miljö-rörelse som gestaltades i början av 1970-talet skapades också en form av ekologiska maskuliniteter i det globala nord som ett tydligt alternativ. Idag ser vi den uttryckt bland annat i klimatdebatten men också inom andra politikområden. Män medskapar här maskuliniteter som har större inslag av inkännande, omhändertagande, reflexion, relationsfokus, solidaritet med människor och djur samt omtanke och omsorg i kontrast med de andra två maskulinitetsformerna industrimodern och ekomodern. Några av de egenskaper som integreras i ekologiska maskuliniteter har ofta förknippats med binärt feminina kvaliteter men ska förstås som att dessa finns möjlighet till i varje människa. Dessa egenskaper kan sägas spegla ett relationellt förhållningssätt präglad av omsorg, inkännande och omhändertagande samt solidaritet med människor och natur. En sådan form av manlighet utvecklas i mötet med lokala gemenskaper och platsens ekosystem där ekologiska och relationella insikter konkretiseras i en lokal verklighet. Det är en jordad maskulinitet, utan att falla i nationalistiska eller ekofascistiska ideologiska fällor, som kan omfatta såväl bonden med mångårig erfarenhet av ekologiskt hållbart kretsloppsjordbruk, som storstadsbon som söker gå vidare med att omsätta sina insikter i tydlig praktisk handling. I samspel med de ekologiska maskuliniteterna återfinns ekofeminismer som bygger på insikten att det finns en koppling mellan förtryck av kvinnor, förtryck av naturen, förtryck av urfolk.

Jag menar att ekologiska maskuliniteter i det globala nord uppfördes i motsättning till industrimoderna maskuliniteter i slutet av 1960-talet (men har djupare rötter!). Denna konfiguration skapades i samband med en ekologisk diskurs som förordar lokalt levande samhällen, ekonomier som gynnar sociala relationer, användning av småskalig teknik, skapande av förnybar energi, decentralisering av maktstrukturer samt ett liv med naturen som del av vår vardag.²⁹ En vision om ett annat samhälle formulerades och praktiserades även i till exempel eko-byar. Dessa visioner diskuterades än mer intensivt i början av 1980-talet. Den kraft som bars fram i den ekologiska diskursen var uppenbar i den allmänna opinionen; den synliggjordes i framgångarna för bland annat Miljöpartiet, omfattande miljödebatt i

28. Hultman, Martin, and Paul M. Pulé. *Ecological masculinities: Theoretical foundations and practical guidance*. Routledge, 2018.

29. Hultman, Martin. *Den inställda omställningen: svensk energi-och miljöpolitik i möjligheternas tid 1980-1991*. Gidlund, 2015.

massmedia, nya regelverk och småskaliga projekt för förnybar energi. Under denna period tog också en förändrad form av maskulinitet form, innehållande mer omtänksamhet, ödmjukhet och vårdande aspekter, som befann sig i linje med en ekologisk diskurs. Denna ekologiska maskulinitet ifrågasatte rådande hegemoni och skapades bland annat inom miljörörelsen.

Utifrån tidigare forskning om maskuliniteter och miljö vet vi att grupper av män sedan 1980-talets slut hade samlats utomhus långt från staden för att hitta sig själva och samtala på djupet. Denna rörelse, kallad *mythopoetic* med ett engelskt ord, hade dock misslyckats med att inkludera jämställdhetsfrågor samt ekonomiska rättvisefrågor vilket innebar att en viktig möjlighet att inkludera denna grupp i frågor som gällde till exempel klimatkrisen gick om intet.³⁰ Ekologiska maskuliniteter är en forskningsbaserad ekologiseringsprocess som är tänkt att leda till att även män skulle bry sig om frågor som jämställdhet och klimatkrisen.

I min och Pulés studie *Men in Nature; a critical analysis of the Mythopoetic Men's Movement* blev det uppenbart att naturen som objekt därute kombinerat med naturen som upplevelse inte är tillräckligt för att länka samman oss i förståelsen av naturkulturer. En utbildning som sammanför jämställdhet, förändring av maskulinitetsnormer med klimatfrågor måste därför utövas i medskapande former med naturen, baserad på den ontologi om människan som en del i naturen och naturen som en del i människan som ekologiska maskuliniteter handlar om.

Till skillnad från grupper av män som samlas i naturen för att ”återupptäcka” eller ”stärka” sin ekomoderna eller industrimoderna manlighet, vilket varit och är väldigt populärt, så är ambitionen med ekologiska maskuliniteter att naturen ses som subjekt och medskapare. Naturen finns både i konkret form såsom maten vi äter, borden vi sitter vid och luften vi andas samt i semiotisk form i de frågor som diskuteras.

Vi behöver säkerställa att grupperna främjar jämställdhet och omsorg om människor och natur tillsammans med kvinnor och flickor som är de som främst driver arbetet för jämställdhet och för miljön och klimatet. Inte minst män som jag (vit, medelklass från det Globala Nord) är ofta blinda för våra egna privilegier och hur mycket vi än reflekterar, förändrar oss eller ger plats åt andra så kanske det till syvende och sist ändå är sådana som mig som är problemet (Pulé & Hultman, 2019)? Är det enda riktiga egentligen att lämna platsen och utrymmet till de som faktiskt på alla sätt och vis redan lever inom de planetära gränserna, eller måste vi göra förändringen tillsammans?

Jag ser att konfigurationen ekologisk maskulinitet är uppfylld av värderingar som ser naturkulturer och tar miljöfrågorna vi alla står inför på största allvar. Den kan komma i många olika former och finnas som del i olika sorters struk-

30. Pulé, P. M., Hultman, M., & Wägström, A. (2021). Discussions at the Table. *Men, masculinities, and earth: Contending with the (m) anthropocene*, 17-101.

turer och kulturer. Den blir aldrig perfekt. Det viktiga är kanske att vi är många män, kvinnor och personer av alla kön som börjat drömma om, skapa en vision för och faktiskt försöka praktisera en relation med oss själva, våra medmänniskor och de mer än mänskliga varelser vi lever tillsammans med som kan göra att vi tillsammans kan stoppa de övergrepp mot kvinnor och natur som främst män begår runt om på denna planet i detta nu.

Avslutning

Vi befinner oss i ett planetärt nödläge där vi ofrånkomligen behöver finna sätt att överleva som art ihop med våra medarter. Den fossilkapitalistiska järnbur som vi idag är fastlåsta i behöver bändas isär av de många människorna med hjälp av brytspett. Individuella konsumtionsval behöver ge största möjliga effekt, vår lagstiftning behöver ändras, det ekonomiska systemets inriktning skifta och manlighetsnormer re-konfigureras kan vara sådana innovationer.

Mindre delar av texten har tidigare publicerats som essäer på DN Kultur samt debattartiklar i Supermiljöbloggen och Göteborgs Posten.

Martin Hultman har i tjugo års tid forskat tvärvetenskapligt utifrån djup kunskap inom energi-, klimat- och miljö. Hans studier berör livet, de handlar om vår existens här på jorden. Hur kan vi transformera våra samhällen för att leva våra liv inom planetens gränser? Se: <https://research.chalmers.se/person/marhultm>